

MÅRSLET... HER HVOR VI BOR

**Mårslet Sogneråd
og de slesvigske krige
1848-50 og 1864**

Mårslet Sogns Lokalhistoriske Forening

Tekst: Hans Møller

Mårslet Sogneråd og de slesvigske krige

1848-50 og 1864

Udgivet 2000

Sognerådet

I 1842 oprettedes i Mårslet det første Sogneråd – eller Sogneforstanderskab, som det dengang kaldtes. Sognerådets ni valgte medlemmer var blevet udpeget ved valg, der var afholdt i december 1841. Alle valgte var gårdmænd, og det var der ikke noget mærkeligt i, da man for at kunne blive valgt skulle være ejer eller fæster af en ejendom på mindst 1 tdr. hartkorn – og så selvfølgelig også skulle være en mand.

De ni gårdejere i det første Sogneråd boede jævnt fordelt over sognet: *Steffen Jacobsen*, Langballe, *Søren Nielsen*, Mårslet, *Hans Rasmussen*, Hørret, *Niels Eriksen*, Testrup, *Laurs Rasmussen*, Mårslet, *Niels Hansen*, Testrup, *Laurs Pedersen*, Langballe, *Søren Jensen*, Mårslet og *Jens Andersen*, Hørret. Valgte var gældende for 6 år.

Som selvskrevne medlemmer af Sognerådet indtrådte sognets to største ejendomsbesiddere *Ove Gyldenkrone*, Vilhelmsborg, og prokurator, *Torkild Christian Dahl*, Moesgård. Moesgård var da udover af Thorkild Dahl også ejet af propritær Møller på Constanstinsborg, men Dahl havde fuldmagt til at mødes på begge vegne, og inden næste valg var Torkild Dahl blevet eneejer. Som selvskreven medlem indtrådte også sognets præst *Jacob Budtz*, der var sognepræst ved kirken 1841-71.

Ejerne af Vilhelmsborg og Moesgård kunne lade sig repræsentere i Sognerådet ved en bemyndiget fuldmægtig. Baron Ove Gyldenkrone lod sig fra begyndelsen repræsentere af sin godsforvalter *Mohr* og fra 1850 af skovrider *Peder Schrøder*. Godsejer Torkild Dahl var, bortset fra de første par år, hvor han var valgt som sognerådsformand, repræsenteret af sin godsforvalter *Poul Rasmussen*.

Også politimesteren – flere gange er han benævnt som herredsfogeden – kunne deltage i sognerådsmøderne, hvilket han gjorde flere gange, men som regel var han ved møderne repræsenteret af sognefogeden. Birkedommeren havde også ret til at deltage i sognerådets møder - og endda med stemmeret, så der var samlet mange mennesker, hver gang der skulle holdes sognerådsmøde. I hvert fald fra 1844 holdes møderne i præstegården, den store firlængede gård, der dengang og indtil 1930 lå nord for kirken midt på vor nuværende kirkegård.

Birkedommeren *Christen Rasmussen* fra ”Vilhelmsborg Birk” var ansat som dommer af baronen, der også ansatte sin birkeskriver – men selv måtte baronen ikke deltage i domshandlingerne. Birketinget – en selvstændig retskreds udskilt af herredstinget – var blevet oprettet i 1661 af *Mogens Frijs*, der dengang ejede den store gård i Skumstrup, som i 1673 var blevet til baroniet Vilhelmsborg. Under Vilhelmsborg Birk hørte alle godsets fæstebønder og husmænd, der kunne tiltales og dømmes.

Sognerådets opgaver var fra starten i hovedsagen begrænset til Fattigvæsenet, Vejvæsenet og Skolevæsenet. Der findes i Sognerådsprotokollen mange eksempler på behandlingen af fattigsager, der optog en stor del af sognerådets møder. Også vejvæsenets opgaver med vedligeholdelse af sognets veje og broer krævede megen tid. Det påhvilede sognets bønder omkostningsfrit at vedligeholde vejene – dog afholdtes udgifterne til sten og grus af Sognerådet. Derimod er det forbavsende lidt, der i sognerådsprotokollen er skrevet om Skolevæsenet. Både skolen i Mårslet og i Hørret var oprettet af baronen på Vilhelmsborg, og der har åbenbart ikke været behov for, at Sognerådet blandede sig særligt meget. Ydermere var der med skoleloven i 1814 blevet nedsat en skolekommission bestående af sognets præst, baronen på Vilhelmsborg som sognets største jordbesidder samt ”en af de hæderligste bønder i sognet”, og skolekommissionsmedlemmerne har tilsyneladende formået at styre sognets skoleforhold på en tilfredsstillende måde.

Ved et nyvalg i 1844 afgang fem af de valgte sognerådsmedlemmer, og fem nye blev valgt i deres sted. Til formand i stedet for godsejer Torkild Dahl valgtes Sognerådets yngste medlem, den 39-årige sognepræst *Jacob Budtz*, og han blev genvalgt hvert år helt frem til 1870. Ved det næste valg i slutningen af 1847 afgang de sidste fire medlemmer af det oprindelige første Sogneråd, og fire nye valgtes i stedet. Gennemsnitsalderen i 1847 var for de ni valgte medlemmer 47 år. Og alle de nyvalgte var gårdmænd – og med bopæl i Mårslet, Hørret, Testrup, Langballe, Højballe og Skovmøllen kom alle de nye medlemmer også fra alle dele af sognet, ligesom det var tilfældet i det første Sogneråd.

I marts 1848 afholdtes et sognerådsmøde med en dagsorden med 8 punkter. Sidste punkt var et forslag til at stille vejarbejdet på Hads-Herredsvej (Oddervej) i bero, og inden afholdelse af næste sognerådsmøde kunne birkedommeren meddele, at Amtsrådet havde indvilget i, at vejarbejdet blev indstillet og udsat. Men hvad var der dog sket? Vejvæsenet var én af Sognerådets hovedopgaver, så der måtte være en vægtig grund til at indstille et påbegyndt arbejde. Det var der også. Der var udbrudt borgerkrig.

Krigens årsag

Den nationale konflikt mellem kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig-Holsten havde ulmet længe. Den danske kong Chr. VIII (1839-48) var samtidig med at

være konge af Danmark også hertug af Slesvig og Holsten, og Holsten var medlem af Det Tyske Forbund. Et dansk ønske om at knytte Slesvig til Danmark med en sydgrænse ved Ejderen mødte modstand især i Holsten. Danske liberale politikere ville have Slesvig og kongeriget bundet sammen, mens de tyske liberale ønskede et selvstændigt Slesvig-Holsten knyttet til Det Tyske Forbund.

En slesvig-holstensk deputation, der var mødt op i København, fik af kongen at vide, at ”han ville tilstå Holsten en fri forfatning med egen regering som en selvstændig tysk forbundsstat, men hvad Slesvig angik, da havde han hverken ret, magt eller vilje til at indlemme det i Det Tyske Forbund. Han ville tværtimod styrke dets uopløselige forbindelse med Danmark ved en fælles fri forfatning” – altså en klar tilkendegivelse af, at Slesvig og Holsten ville blive delt.

Kongens og det officielle Danmarks holdning medførte, at der i Kiel 24. marts 1848 blev dannet en provisorisk regering for hertugdømmerne. Det var hertugen af Augustenborg og dennes bror prinsen af Nør, der stod bag. Dette, og at prinsen af Nør erobrede den danske fæstning i Rendsborg, blev betragtet som åbent oprør mod kongen og mod Danmark.

Fra Danmark beredte man sig til kamp for at hævde den danske grænse til Ejderen – altså at indlemme Slesvig i kongeriget. Da samtidig Preussen lovede hertugen af Augustenborg hjælp i kampen om hertugdømmernes selvstændighed og uadskillelighed, var den første slesvigske krig, eller treårskrigen, mellem Danmark og Slesvig-Holsten en kendsgerning

Krigen og sognerådet

Det tidligere omtalte sognerådsmøde i Mårslet Præstegård i slutningen af marts blev holdt kun en uge efter begivenhederne i Kiel. Ud over beslutningen om at indstille vejarbejdet på Hads-Herredsvejen var der 7 andre punkter til behandling i Sognerådet, og alle handlede om de forestående krigshandlinger.

Rygter havde der været mange af op til sognerådsmødet. Nogle kunne fortælle at tugthusfangerne var brudt ud af fængslet i Rendsborg og nu drog hærgende frem mod Jylland. Overalt blev der plyndret, og herregårde og landsbyer blev brændt af, sagde rygterne, der selvfølgelig straks skabte panik – kvinder og børn flygtede, tøj og sølvtøj blev gravet ned, og der blev dannet vagtværn og folkebevæbninger, der skulle tage kampen op mod de ventede vilde tugthusfanger. Sådan var stemningen da sognerådet mødtes, og på det tidspunkt kunne ingen af sognerådsmedlemmerne vide, at der kun var tale om rygter, og at tugthusfangerne fortsat sad i sikker forvaring i deres celler i Rendsborg.

Fra Justitsministeriet var der gennem Amtsrådet kommet anmodning om, at sognet skulle stille to heste til arméens tjeneste. Hestene skulle forblive i sognet, indtil der kom nærmere besked om, hvor de skulle afleveres. Sognerådet besluttede at købe og frivilligt stille to heste, der dog skulle leveres tilbage til sognet, hvis de forblev uskadte. Blev hestene dræbt, forlangte Sognerådet ingen erstatning. Sognerådsmedlemmerne Thomas Andersen, Højballe og Erik Ottosen, Mårslet, skulle sammen med et par bønder købe hestene, og betalingen af dem skulle pålignes sognets hartkorn – altså sognets bønder skulle alt efter størrelsen af deres gård betale for hestene. På mødet kom det frem, at også baron Ove Gyldenkrone for egen regning ville stille 1 eller 2 heste.

Gennem Amtsrådet blev det meddelt, at Sognerådet skulle udarbejde lægdsruller (militært ord for opstillinger) over alle våbenføre mandspersoner i sognet mellem 19 og 50 år og for hver af dem angive, hvilket våben han ville føre. I meddelelsen oplystes det, at skydevåben ville være bedst, men i mangel heraf kunne der også bruges spyd eller lanser af 4 alens længde. Godsforvalter Poul Rasmussen kunne meddele, at godsejer Torkild Dahl fra England havde hjemkøbt en del geværer, som interesserede kunne købe hos ham på Moesgård. Sognerådet bestemte, at de indrullerede skulle have en kokarde foran på hovedbeklædningen, og når tjenesten skete om natten, skulle der bæres et hvidt armbind. Endelig blev det besluttet, at ikke alle mand fra én gård måtte udkommanderes samtidig – mindst én skulle blive tilbage til pasning af gården.

På mødet blev det oplyst, at der allerede var organiseret brandvagter i sognet.

Til Sognerådet var der sendt en opfordring fra patriotisk sindede mænd i Århus til enhver, der som frivillig skytte eller jæger, forsynet med hest, ridetøj eller bøsse ville drage mod oprørerne til Kolding Eksemplarerne af denne opfordring blev omdelt.

Fra mødet var der afsendt et ridende bud til Århus for at forhøre, om der var brug for vogne til transport af hæren. Da svaret var et ja, tilbød Sognerådet at stille 20 vogne til befordring af regimentet fra Ålborg imellem Århus og Skanderborg.

Endelig blev det meddelt, at der til Sognerådet var kommet et cirkulære om, at oplagsfourage (foder) skulle holdes i beredskab til levering efter nærmere ordre.

Slaget ved Bov

I slutningen af marts 1848 var de første danske tropper rykket ind i Slesvig, og danske orlogsskibe var ankommet til Åbenrå og Sønderborg. 9. april kom det til det første slag mod oprørerne. Den danske hær besejrede en langt mindre slesvig-holstensk styrke ved Bov, hvorpå de danske tropper rykkede videre frem til linien Slien-Dannevirke.

Sognerådsmødet 14. april 1848

Meddelelsen om det heldige udfald af slaget ved Bov må være nået frem til Mårslet inden afholdelsen af sognerådsmødet i Præstegården, og sejrsglæden har sikkert påvirket behandlingen af de ikke mindre end 17 punkter, der var på denne mødedags dagsorden.

Fra Amtsrådet var der udsendt opfordring til landboerne i amtet om at levere fedekvæg og andre fødevarer, rug, byg eller havre til brug for hæren. Sognerådet besluttede, at sognerådsmedlemmerne til hver af deres del af sognet skulle opfordre beboerne til at give bidrag til en indsamling og søndag give sognerådsformanden besked på, hvor meget der var blevet samlet. Det indsamlede smør tilbød præsten og skovrider Schrøder at (slå i fjerdinger) (kvarte pund). Få dage efter kunne sognerådsformanden i Århus levere 10 lispund og 2 pund flæsk og kød, 3 lispund og 2 pund ost og henimod en tønne smør – alt leveret gratis af beboerne til forsendelse til arméen i Slesvig.

Formanden meddelte, at han gennem birkedommeren havde meddelt Siftamtet navne på de, der frivilligt havde meldt sig til krigstjeneste og om antallet af våbendytige mænd i sognet. Ligeledes havde han indberettet om vagthold. Fra Stiftamtet kom der få dage efter besked om, at de frivillige ikke skulle stilles nu, men foreløbig øves i ridning og i våbenbrug.

Den kommanderende general for Nørrejylland (Jylland mellem Kongeåen og Limfjorden) havde gennem birkedommeren bedt sognerådet om at stille politiryttere, der skulle virke ved en stafet-linie fra Kolding til Randers. Sognerådet svarede, at man anså dette for mindre hensigtsmæssigt, da Mårslet sogn lå afsides fra hovedlandevejen.

De 2 heste, som sognerådet ved sidste møde havde besluttet at stille var blevet købt og var leveret 8. april i Århus. Det var en 8-årig mørkebrun hoppe med hvid bagkrone og en 9-årig mørkebrun vallak med venstre forkrone og begge bagkoder hvide. Sognerådsmedlem *Thomas Andersen*, Højballe, havde udlagt pengene til købet, og han ville få dem tilbage, når der var blevet opkrævet hos gårdejerne.

Fra generalkommandoen og fra justitsministeriet var der kommet forholdsordre til Sognerådet om, hvordan herboende tyske håndværkssvende skulle behandles. De skulle være ubevæbnede og fik forbud mod at begive sig sydpå. Det var ikke noget problem i Mårslet, for der boede slet ikke tyskere i sognet. Omstrejfende tyske håndværkere og vagabonder skulle anholdes og sendes til København. Transportudgiften ville Sognerådet få refunderet.

Stiftamtet meddelte, hvad betalingen skulle være for det oplagsfourage, der skulle holdes i beredskab.

Birkedommeren kunne meddele, at vejen over Langballe Mark indtil videre var ufarbar – men hvorfor den var det, står der desværre ikke noget om.

Fra rentekammeret var der kommet et brev angående kørsler for militæret. Brevet blev oplæst – men hvad mon der har stået i brevet? Protokollen fortæller ikke noget om det.

Stiftamtet havde opfordret sognet til at stille en bereden og bevæbnet rytter til aktiv tjeneste for at danne en reserve for Kavaleriet af Linien. Birkedommeren anbefalede forslaget, men Sognerådet ønskede at tale med beboerne om det, inden der kunne gives et svar. Resultatet blev, at der ikke blev stillet nogen rytter fra Mårslet sogn.

Preussen går ind i krigen

Efterretningen om slesvig-holstenernes nederlag ved Bov den 9. april var nået til Berlin, og det fik Preussen til at reagere. Herfra var der jo lovet hertugdømmerne hjælp. Preussen og Tyske Forbund sendte forstærkninger, og den 23. april, påskedag, blev de danske stillinger angrebet ved Slesvig by. Det blev til et dansk nederlag, og den danske hær måtte trække sig tilbage til Als.

Preussiske styrker gik over Kongeåen, indtog 1. maj Fredericia, og 2. maj blev Vejle amt besat. Tyskerne stod 3. maj i Horsens, og det var tilsyneladende kun et spørgsmål om dage, inden tyskerne ville nå frem til Mårslet.

Sognerådsmødet 5. maj 1848

Ud over Sognerådet var sognefogeden og sognefogederne fra Beder og Malling mødt i Præstegården for i fællesskab at fastlægge ensartede retningslinier for de 3 sogne i tilfælde af, at tyskerne rykkede nærmere og besatte sognene.

Der blev fastsat fælles priser som betaling for det havre, brød, kød, flæsk, røget og salt flæsk, halm og hør, som fjenden ved en besættelse sandsynligvis ville rekvirere. Og i tilfælde af en fjendtlig indkvartering i sognene bestemte sognefogederne, at Malling skulle modtage 4 dele, Beder 2 dele og Mårslet 4 dele af mandskabet.

For Mårslets vedkommende blev det til ”logi fornødne rekvisitter” – det skal nok betyde sengetøj – fordelt således: De fire små gårde skulle levere til 1 mand, de øvrige gårde til 2. de store gårde – præstegården, Testrupgården, Obstrupgård og Højballegård – skulle levere til 3. Moesgård til 20 mand og Vilhelmsborg til 40. En officer skulle gælde for 2 mand.

Sognerådet måtte svare på, om der i sognet fandtes kreaturer, magre som fede, der skulle udføres til hertugdømmerne. Svaret var, at der ikke fra sognet blev drevet kreaturhandel med Slesvig-Holsten, men at sognets kreaturer almindeligvis blev solgt på de nærmeste markeder.

Det blev oplyst, at der var kommet 7 artilleriheste til sognet for at blive forplejede og fodrede, og da der måtte gøres brug af hestene, blev det bestemt, at de skulle bortliciteres førstkommande søndag.

Når der i sognerådsprotokollen gentagne gange står, at noget skal besluttes eller gøres om søndagen, så er der tale om det gamle ”Kirkestævne”, der fandt sted på kirkegården foran døren til våbenhuset. Kirkestævnet holdtes som regel efter søndagens gudstjeneste, men kunne også holdes på andre dage, og sognets beboere blev adviseret om kirkestævnet ved en ophængt sort trætavle, hvorpå der var malet ”Kirkestævne” og med plads til med kridt at tilføje dato og klokkeslæt. Det var den tids form for kommunikation, og vi kan godt regne med, at der har været fyldt godt op på kirkegården, når der var indkaldt til Kirkestævne, for det kunne jo være, at der blev vedtaget noget, der også havde betydning for én selv.

Tysk besættelse af Århus i maj 1848

Den ventede besættelse af Mårslet udeblev. De tyske tropper forblev i Horsens, men det har åbenbart været svært i Horsens at skaffe forsyninger nok til tyskerne, for bare en uge efter besættelsen af Horsens dukkede en tysk oberstløjtnant med 2000 mand op i Århus for at kræve levering af fødevarer. Det var 10. maj sidst på eftermiddagen.

Dagene forud havde byens borgere været præget af nervøsitet. Penge, sølvtøj og andre værdigenstande var blevet gemt bort, skibe og både var ført bort eller sænkede. Århus var dengang en lille købstad med omkring 8000 indbyggere – kun dobbelt så mange, som der i dag bor i Mårslet. Der var ca 90 købmandsgårde i byen, og det lyder af meget, men flere af købmandsgårdene drev grossisthandel i ind- og udland, og flere var engageret i vareforarbejdning eller produktion. Købmændene aftog produkter fra omegnens bønder og havde monopol på al handel i 1½ mils bælte (10-11 km) uden om Århus.

Fra Jelshøj, Århusegnens højste punkt, og fra Domkirkens tårn havde man nøje fulgt fjendens march mod byen. På Jelshøj var der rejst en bavn – et mægtigt træstativ, hvori en kurv med brændende kvas kunne hejses op. Det var på den måde, at Jelshøjs vagtmandskab signalerede deres observationer videre. Så sent som i 1918 sås endnu på toppen af Jelshøj to fordybninger, hvor bavnens stolper dengang havde stået.

De omkring 2000 soldater, der især var slesvig-holstenere, besatte de større gader og pladser i byen, og vigtige punkter som havnen og byportene blev også besat. På Rådhuset blev der straks startet forhandling med oberstløjtnanten, der inden 2 dage krævede forsyninger til 8000 mand i 14 dage leveret i Horsens. Blev kravet ikke opfyldt, truede oberstløjtnanten med selv at lave en ”indsamling”. Kravet blev opfyldt. Lagrene i byens købmandsgårde klarede det, og efter 36 timers besættelse forlod tyskerne igen Århus den 12. maj om morgenen.

Sognerådsmødet 25. maj 1848

Det var tæt på. Den tyske besættelse af Århus var et forvarsel om. Hvad der kunne ske, og med den alvorlige situation i tankerne foreslog sognerådsformanden da også som et af de første punkter på dette mødes dagsorden, at alle sognets beboere skulle stå sammen og yde erstatning, hvis fjenden tog kreaturer eller andet fra en eller flere i sognet. Da de øvrige sognerådsmedlemmer ikke var overbeviste om, at alle beboere kunne enes herom, blev det vedtaget at anmode sognets beboere om at møde på kirkestævne den følgende dags aften mellem kl. 18 og 19.

Fra Stiftamtet var der kommet meddelelse om, at sognerådsformand Budtz og skovrider Schrøder i tilfælde af sognets besættelse skulle forestå alt med rekvisitioner, hvis fjenden forlangte fødevarer eller andet udleveret.

Krigens udkæmpede slag og fjendens besættelse af Jylland nord for Kongeåen havde krævet danske ofre – flere soldater var blevet dræbt. Til mødet forelå en subskription med opfordring til at tegne sig med et bidrag til de faldnes efterladte. Sognerådet fandt, at tiden netop nu var for urolig og bevæget til at starte en indsamling, så sagen blev stillet i bero indtil videre.

Og så var der kommet en regning på 4 blæsehorn, som Sognerådet havde bestilt og modtaget.

Stormagterne blander sig

Efter Napoleonskrigene i begyndelsen af 1800-tallet havde stormagterne efter Napoleons fald ordnet Europas forhold ved Wienerkongressen i 1815, og sejrherrene tålte ikke, at der nu var ved at ske en forrykning af magtbalancen i Europa. Særlig Rusland var på vagt, lagde pres på Preussen og tvang landet til at rømme Nørrejylland. Sidst i maj trak de preussiske tropper sig tilbage til syd for Kongeåen, og den 2. juli 1848 blev der indgået en våbenstilstand mellem Preussen og Danmark. Men krigen var dog ikke slut

endnu, for hertugdømmernes provisoriske regering i Kiel var ikke medunderskriver på våbenstilstanden.

Sognerådsmødet 2. juli 1848

På mødet blev en skrivelse fra Stiftamtet behandlet, og heraf fremgik det, at Mårslet sogn sammen med Holme, Tranbjerg, Beder og Malling sogne samt øen Alrø inden 14 dage skulle stille 4 heste. Sognerådsmedlemmerne Thomas Andersen, Højballe og gårdejer Niels Sørensen Loft, Hørret, skulle tage sig af sagen for Mårslet sogns vedkommende og tage kontakt med de øvrige sogne.

Sognerådsmødet 18. juli 1848

Justitsministeriet havde bedt Sognerådet om på et skema at lave en fortegnelse over mandspersoner født i årene 1823, 1824 og 1825, der ikke i forvejen stod opført i lægdsrullen. Lægdsmand *Steffen Jacobsen* var mødt for at være sognerådet behjælpelig med udfyldelsen af skemaet, men da man efter nøje overvejelser ikke fandt sådanne personer i sognet, skrev man det på skemaet, der blev forsynet med sognerådsmedlemmernes underskrift og af formanden indsendt til ministeriet gennem Stiftamtet.

De 4 heste var blevet købt og leveret i Århus den 10. juli. Det var en 8-årig kastaniebrun vallak, en 5-årig mørkebrun vallak, endnu en 5-årig mørkebrun vallak og en 5-årig sort hoppe. De var alle ved mønstringen i Århus blevet antaget som trækheste, ibrændt mærket JH og forsynet med et påklippet nummer. Udgiften til hestene havde sognerådet pålignet sognets hartkorn – det var altså igen gårdejerne, der måtte betale, og det var Thomas Andersen, Højballe, der havde måttet lægge pengene ud for købet af hestene.

Der var igen kommet opfordring til at samle og indsende frivillige bidrag til kvæstede og til faldnes efterladte. Den tidligere omtalte indsamling, der var blevet udsat, var imidlertid kommet i gang i sognet, og sognerådet besluttede, at resultatet af begge indsamlinger skulle slås sammen til et beløb og indsendes til kommissionen i København.

Sognerådsmødet 23. juli 1848

Pengene for de 4 købte heste var ved at blive betalt fra beboerne i de andre sogne, og Thomas Andersen, Højballe, kunne få udbetalt en del af sit tilgodehavende.

Sognerådsmødet 9. august 1848

Alle pengene for hestekøbet var nu indkommet, og Thomas Andersen fik sit resttilgodehavende. Fra Stiftamtet var der kommet en forespørgsel, om de 4 heste skulle være en foræring, eller om der ville blive krævet betaling for dem. Sognerådet måtte derfor til at spørge sognerådene i Holme, Tranbjerg, Beder, Malling og Alrø om dette. Kun nogle enkelte beboere i Beder og Malling krævede betaling – alle betalere i de øvrige sogne ville ikke kræve nogen tilbagebetaling

Fra justitsministeriet var der kommet skrivelse om, hvordan man skulle forholde sig i sognet i tilfælde af, at der skulle udbryde kolera. Sognerådet bestemte, at hvis der opstod kolera, skulle alle personer i "Hospitalet" flyttes ud, og de 4 stuer i huset laves til sygestuer. Der ville kunne anbringes 12-14 senge. Sognet snedkere skulle slå sengene sammen, hvis og når der ville blive brug for det.

"Hospitalet" var oprettet i 1684 i den tidligere kirkelade af *Regitze Sophie Vind*, enke efter Vilhelm, den første baron på Vilhelmsborg. Herregården havde i alle årene indtil 1825 betalt for beboernes ophold. Hospitalet lå foran Mårslet kirke, hvor kapellet omtrent er i dag, og det husede 10 ældre kvinder, der havde tjent på eller på anden måde havde haft forbindelse til Vilhelmsborg. Da Ove Gyldenkrone var blevet baron i 1824, nægtede han fortsat at betale for kvindernes underhold, og huset blev derefter brugt som sognets Fattighus. I 1903 blev Hospitalet brudt ned.

Sognerådsmedlemmerne skulle i hver deres del af sognet indsamle sengetøj til brug for indretning af sygestuerne og førstkommende søndag skulle de aflevere sengetøjet i Præstegården. Endvidere skulle de skaffe 4 oppassere til Hospitalet.

Hvad der ikke står noget om i sognerådsprotokollen er, at Sognerådet også besluttede at anlægge en kolera-kirkegård. Denne epidemikirkegård blev anlagt på det yderste af Præstegårdens jord, hvor præstegårdsjorden stødte op til Tranbjerggårdens jord. Vi har i dag kendskab til denne kirkegård, fordi en del af præstegårdsjorden i 1880'erne blev udstykket til "Møllegården", og der da i skødet blev skrevet, at et stykke af gårdens jord tidligere havde været udlagt som epidemikirkegård.

Sognerådsmødet 23. august 1848

Flere eksemplarer af en beretning fra amtmanden om en besættelse af Århus i maj og om byens påtvungne leverancer til tyskerne blev delt ud til sognerådsmedlemmerne. Hvorfor, og hvorfor så længe efter at begivenheden havde fundet sted? Ville man fra

Århus prøve at få sognerådet til at deltage i det økonomiske mellemværende, som Århus by havde med byens købmandsgårde?

Sengetøjet til sygestuerne i Hospitalet var blevet leveret i Præstegården som aftalt. Mårslet havde givet til 6 senge. Skovmøllen og Langballe til 3 senge, Højballe og Hørret til 4 senge og dertil 2 par lagner. Testrup havde givet til 2 senge og yderligere et par lagner. Derimod var det endnu ikke lykkedes at skaffe oppassere, men sognerådsmedlemmerne ville gøre sig umage for at skaffe dem.

Ny våbenstilstand

26. august 1848 blev der sluttet en ny våbenstilstand for 7 måneder i Malmø. Denne gang var slesvig-holstenerne med, og aftalen blev tilmed ”en sejr” for dem, da den provisoriske regering i Kiel fik tildelt regeringsmagten helt op til Kongeåen.

Sognerådsmødet 2. november 1848

Sognerådsformanden fremlagde kvittering for de penge, der var indsamlet i sognet til de faldnes efterladte.

Stiftamtet havde bedt om en opgørelse over, hvad sognet frivilligt havde givet til krigsbrug, og formanden havde besvaret henvendelsen.

Endvidere bad Stiftamtet om, at der inden afholdelse af session blev sendt en opgivelse fra sognet om de udskrivningspligtige – der var blevet indført almindelig værnepligt i Danmark.

Sognerådsmødet 4. januar 1849

Det blev meddelt, at den del af godtgørelsen for købet af de 4 heste, der var forlangt tilbagebetalt, kunne afhentes på amtsstuen. Formanden bemyndiges til at hæve pengene og uddele dem.

Krigen i gang igen

Danskerne havde ikke kunnet acceptere de betingelser, våbenstilstanden 26. august 1848 var sluttet under. Og da de 7 måneder var gået, blev våbenstilstanden 26. februar 1849 opsagt fra dansk side, og inden en måned var krigen i gang igen.

Den danske flåde rettede et angreb på Eckernförde – det blev en katastrofe for danskerne. Kamphandlingerne kom i gang igen 3. april, da danske styrker fra Als erobrede Dybbøl, men allerede 13. april var Dybbølstillingen igen tabt for danskerne, der 10 dage senere led endnu et nederlag ved Kolding, som tyskerne skød i brand.

Halvdelen af den danske hær lå fortsat på Als. En del af den resterende hær var søgt ind i fæstningen i Fredericia, mens general Olaf Rye med 7000 mand var trukket længere op i Jylland forfulgt af en styrke på 22000 tyske soldater.

Mårslets besættelse

Der må have været stor aktivitet i Sognerådet. Krigen rykkede nærmere mod sognet. Men intet herom står at læse i sognerådsprotokollen. Heller ikke at Mårslet blev besat i dagene efter 20. maj 1849.

Har man lejlighed til at læse gamle protokoller, får man ofte det indtryk, at det egentlige, de virkelige begivenheder og det spændende, skal læses mellem de skrevne linier. Men sjældent er det som her, at man slet ikke kan læse om så vigtig en begivenhed som besættelsen af sognet og om, hvad den må have medført for sognets beboere. Muligvis må der i perioden have været så travlt med at klare sognets daglige problemer, at der slet ikke har været levnet tid til også at få nedfældet noget herom.

General Rys havde slået lejr ved Århus, og syd for i en linie fra Solbjerg sø over Vilhelmsborg til Moesgård strand tog tyskeren opstilling. Den lange frontlinie skulle hindre, at der sydfra skulle komme forstærkning frem til den danske styrke. Det tyske hovedkvarter blev opslået på Vilhelmsborg, og tyskerne rykkede også ind på Moesgård.

To tyske soldater

En dansk dragon – der enten sydfra var på vej til general Rye, eller nordfra på vej med militærpost fra generalen til den indesluttede danske hær i Fredericia – stødte på den tyske linie på Bispelund nær ved Fulden. Dragonen skulle igennem den tyske vagtkæde, hvorfor han var nødt til at hugge et hul i kæden – 2 tyske soldater blev dræbt.

På hjørnet af Bispelundvej og Kvægdriften ligger i dag til minde om begivenheden under et stort bøgetræ en sten med indskriften ”To tyske soldater 1849”. Stenen er først

anbragt 100 år efter på det sted, der i folkemunde siden 1849 havde heddet ”tyskernes begravelse”.

Kampen om Århus

De danske styrker befandt sig indenfor byportene i Århus og i stillinger nord for byen. Tidligt om morgenen 31. maj 1849 var det kommet til en træfning ved Magdalene-Møllen på Skanderborgvej (Møllen lå, hvor Marselisborg Hospital i dag ligger). Danskerne tabte kampen og havde trukket sig tilbage nord for byen. Tyskerne rykkede ind og besatte Århus, og de gjorde herfra udfald mod general Ryes tropper. Det kom til rytterslaget på Randersvej. Her sejrede danskerne, og tyskerne måtte flygte ind i Århus, som de tilmed sidst på dagen trak sig ud af. Danskerne rykkede igen ind i Århus, og først 21. juni besluttede tyskerne sig for igen at indtage byen. De rykkede frem med 3000 mand, men mødte ingen modstand, for danskerne havde forladt byen, var vandret til Helgenæs, hvorfra de danske styrker var blevet sejlet til Fyn og Fredericia.

Grundlovens indførelse

5. juni 1849, midt i alle krigshandlingerne, var enevælden blevet afskaffet og junigrundloven blevet indført. Grundloven skulle have været for både Danmark og Slesvig, men i den daværende situation kom den kun til at gælde for kongeriget.

At det kunne lade sig gøre at indføre en ny grundlov i en så urolig tid, viser kun ganske klart, at Sjælland og København ikke direkte var påvirket af krigen. De fleste slag var foregået i Slesvig-Holsten, og det var jyderne alene, der måtte tåle den tyske besættelse.

Sognerådsmødet 26. juni 1849

Af sognerådsprotokollen fremgår det stadigvæk ikke, at Mårslet var besat og havde været det i mere end en måned.

På mødet blev der fremlagt kvitteringer for de anseelige mængder fødevarer, sognet hidtil havde været tvunget til at levere til de tyske tropper i Jylland. Det var 6119 pund slagtekvæg, 3626 pund røget flæsk, 12291 pund brød, 1357 pund gryn, 53 tdr. byg, 207 tdr. havre, 18824 pund hør og 19364 pund halm. Desuden var der alene fra Moesgård leveret 6400 pund brød, 109 pund smør, 42 pund salt og 47 pund ubrændt kaffe.

På mødet blev der oplæst adskillige skrivelser angående krigs-forsanstaltninger og nok en gang et brev angående foranstaltninger i anledning af kolera.

Fredericia 6. juli 1849 – og ny våbenstilstand

Den danske hær lå indespærret i Fredericia. Det var lykkedes general Rye at komme ind i byen med en del af de tropper, der havde kæmpet ved Århus. Natten mellem 5. og 6. juli gjorde danskerne et heldigt udfald. Det overrumplede tyskerne, der måtte se sig slået. General Rye faldt.

Tvunget af stormagterne sluttede Preussen 10. juli 1849 en ny våbenstilstand og en foreløbig fred med Danmark gældende fra 17. juli. De fjendtlige styrker forlod Århus 24. juli om morgenen, og omtrent samtidig må besættelsen af Mårslet være ophørt.

Sognerådsmødet 31. juli 1849

Et frit Mårslet. Tyskerne var borte efter at have holdt sognet besat i godt 2 måneder. Nu skulle der laves opgørelse over, hvad det hele havde kostet.

Under besættelsen af Mårslet havde tyskerne krævet leveret 2 heste fra sognet. Dette findes ikke nævnt i protokollen, men til mødet her berettes det, at penge for ”de til de preussiske tropper stillede 2 heste” var betalt af beboerne til sognepræsten og videregivet til sognerådsmedlem Mads Sørensen Fog, der havde lagt pengene ud.

Derpå følger en opgørelse over, hvad Mårslet sogn i alt har måttet levere i naturalpræstationer imod kvittering til de preussiske tropper:

Brød	18310 pund
Kød i slagtekvæg	17847 pund
Røget flæsk	3693 pund
Gryn	4092 pund
Ærter	937 pund
Byg	251 tdr

Havre.....	305 tdr
Hør... ..	29692 pund
Halm	36732 pund
Smør	109 pund
Salt	42 pund
Kaffe	47 pund

Mængden er betydelig større end opgørelsen ved sognerådsmødet en måned tidligere den 26. juni. Det bestemtes, at sognerådsformanden skulle indberette til Stiftamtet, hvad tyskerne havde udskrevet fra sognet og samtidig forespørge, om der kunne ventes nogen godtgørelse for den øvrige skade, tyskerne havde forvoldt.

Og så var der kommet en indbydelse til subskription over et mindesmærke for general Olaf Rye. Brevet ”oplæstes og leveredes til bekendtgørelse, om nogen ville tegne sig.”

Beboergave til sognerådsformanden

Hvad der egentlig skete under den 2 måneder lange tyske besættelse af Mårslet, får vi aldrig at vide. Men at beboerne har været tilfredse med den måde, Sognerådet og ikke mindst sognerådsformanden havde håndteret de mange problemer på, følte tydeligt den 20 august, hvor beboerne mødte op i Præstegården med en sølvflødekande. På flødekanden var der indgraveret. ”For den beredvillighed Hr Pastor Butz og Kone lagde for dagen under Occupationen foreres dem dette til en taknemlig Erindring af Mårslet Sogns Beboere d. 20 August 1849”

Sølvkanden findes stadig. Den er siden gået i arv i familien.

Sognerådsmødet 8. november 1849

I årene frem til 1859 blev der på 25 sognerådsmøder behandlet sager, der havde med krigen og besættelsen at gøre. Behandlingen af nogle af sagerne strakte sig over flere møder, og i det følgende er kun omtalt det sognerådsmøde, hvor sagen er blevet afsluttet.

Det blev meddelt, at sognet havde 8622 Rbd. 54 sk. til gode for de naturalpræstationer, indkvartering, kørsler og tab eller skade, der var præsteret til og lidt ved de tyske troppers tilstedeværelse. Beløbet blev dog senere af Stiftamtet nedsat til 7887 Rbd, da nogle af bilagene, der var vedlagt opgørelsen fra sognet, ikke kunne godkendes.

Der var indkommet en del bidrag fra beboerne til sårede og faldnes efterladte. Sognerådsformanden skulle bringe beløbet videre til komitéen i Århus, der indsamlede bidrag til sårede. På mange af de følgende sognerådsmøder gives der ofte meddelelse om indsamling af penge til faldnes efterladte.

Sognerådsmødet 26. november 1849

Sognefogeden afleverede penge til sognerådet som betaling for de kørepligtige ture, der fra sognet var foretaget for tyskerne i 1848. der havde været 79 køreture.

Fredsslutning 2. juli 1850

Siden 10. juli 1849 havde der været våbenstilstand og foreløbig fred med Preussen. Først et år efter var det lykkedes med England som mægler at få sluttet en endelig fred med Preussen. Det skete i Berlin den 2. juli 1850.

Ved freden fik den danske konge sine hertugdømmer Slesvig og Holsten tilbage, hvilket dog i førsteomgang ikke fik den store betydning, da Danmark fortsat var i krig mod slesvig-holstenerne, som ikke havde været medunderskriver af fredsftalen.

Sognerådsmøder i juli, august og september 1850

Der blev samlet ind i sognet til et monument over de faldne på Fredericia kirkegård og til et monument i Fredericia til minde om slaget 6. juli 1849 – sidstnævnte er i dag kendt som H. W. Bissens "Landssoldaten", der blev afsløret i 1858.

Fra distriktslægen var der kommet brev vedrørende forholdsregler under en koleraepidemi.

Slesvig-holstenerne genoptager krigen

En slesvig - holstensk hær rykkede 16. juli 1850 ind i Slesvig, og en uge senere 25. juli 1850 kom det til slaget ved Isted, der blev en klar sejr for de danske styrker.

12. september 1850 satte slesvig-holstenerne et angreb ind mod Mysunde ved Slien og 4. oktober angreb de Frederiksstad ved Eideren.

Men slesvig-holstenerne formåede ikke noget uden Preussens hjælp, og krigshandlingerne ebbede snart ud, og ved årets udgang var de helt forbi.

Krigen var nu slut, uden at oprørerne i Slesvig-Holsten var blevet besejret. Militært havde Danmark vundet, men det var stormagterne, der dikterede, så der blev ingen sejrherre – og desværre heller ingen løsning på det, der havde sat det hele i gang: Slesvigs tilknytning til Danmark med en sydgrænse ved Eideren.

Sognerådsmøderne 11.-15. november 1850

Når sognet under krigen var bedt om at stille en ydelse – eksempelvis heste til hæren - var omkostningerne blevet lignet på hartkornet – det var bønderne, der alt efter størrelsen af deres ejendom havde måttet betale. Alle andre i sognet var sluppet fri, men nu kom deres tur. Sognerådet var blevet bedt om at udarbejde og indsende en liste til Stiftamtet over alle sognets næringsdrivende, og til mødet forelå fra Stiftamtet en udskrivning af en krigsskat på 30 Rdb., som sognerådet lignede således: Skovmøllen 5 Rdb., Moesgård Teglværk 5Rdb., Frederiksdal Teglværk 2Rdb., smed Andreasen, Vilhelmsborg 9 Mk., sadelmager Frandsen 16 Mk., snedker Laursen 10 Mk., smed Daniel 9 Mk., hjulmand Anders Sørensen 6 Mk., skrædder Karen Laursdatter 6 Mk., 3 smede, 1 træskokarl og 6 skrædderpiger hver 4 Mk. Og 6 vævere hver 2. Mk.

På Kirkestævnet var det meddelt, at listen med den pålignede krigsskat ville henligge 4 dage hos Mads Sørensen Fogh i Mårslet, og til mødet 15. november var der kommet klager, som sognerådet behandlede og afgjorde: sadelmager Frandsen fik sin krigsskat nedsat med 2 Mk., Vilhelmsborg smed med 3 Mk., træskokarl Peder Mikkelsen med 2 Mk. Og skrædderske Karen Laursdatter med 1 Mk. Denne skattenedsættelse på 8 Mk. Skulle i stedet betales af snedker Ole Sørensen og smed Jørgen Pedersen, begge fra Moesgård, med hver 4 Mk.

Sognerådsmødet 14. januar 1851

På et sognerådsmøde i december 1850 bestemtes det, at sognerådsmedlemmerne Thomas Andersen, Højballe, Niels Rasmussen, Testrup og forvalter Poul Rasmussen, Moesgård,

skulle møde i Århus i købmand A. Herschinds gård for at modtage krigsskadeserstatningen til Mårslet sogn.

Med fuldmagt fra sognerådet havde de tre fået udbetalt 6300 Rbd. i Kgl. Statsobligationer og 1577 Rdb. 3Sk. i kontanter. Beløbet var afleveret til sognepræsten, der havde forestået udbetaling til hver enkelt skadelidte i sognet. Sognepræsten foreviste kvitteringer på beløbene. ”Således er denne sag at anse for ganske afgjort”, står der i protokollen. Man kan forestille sig, at det har været en lettet sognerådsformands slutreplik på den meget komplicerede og tidkrævende sags afslutning.

Sognerådsmødet 12. februar 1851

En del breve fra de udkommanderede soldater fra Mårslet sogn, hvor der takkes for 4 Rdb. 1 Mk, som nogen havde givet hver af dem, blev fremlagt. Vi kender ikke disse breves hele indhold, men mon ikke de omtrent har lydt som det brev, der 7. marts 1851 findes gengivet i Aarhus Stiftstidende: ”Eftersom vi undertegnede udkommanderede Krigere i 7de Linie-Bataillons 2det Compagni nu efter krigens Strabadser ere vendte tilbage til vort Hjem, finde vi os forpligtede til offentlig at aflægge vor Tak til de ædle Givere af Mårslet Sogn, for den til hver af os under vort Feltliv i Frederiksstad og Omegn tilsendte Gave af 4 Rdb. 1Mk. – Når vi fremtidig minde de 6 Dages Bombardement på Frederiksstad, i hvilken Fægtning vi hver Dag deltog, og hvorved det lykkedes at tilbagevise Oprørerne, da minde vi også de ædle Beboere og Venner i vort Hjem, der åledes søgte at blødgøre vort Feltliv, og som aldrig kan gå os af Minde”. Brevet her er underskrevet af D.C. Jelsbakke, R.P. Thestrup, P.R. Obstrup, J.P.S. Thestrup, J.J. Viby og M.N. Hørret

Indsamling til gravminde

På en række sognerådsmøder fra oktober 1851 til januar 1852 berettes der om en igangværende indsamling til et gravminde for de i Slesvig faldne danske soldater. Der blev indsamlet 6 Rdb. 40 Sk, der blev sendt til Slesvig.

Sognerådsmødet 30. november 1853

Til sognerådet var der kommet en forespørgsel om antallet af præsterede kørsler for det danske militær i krigsårene 1848-51. Næsten et år senere blev der fra Amtsstuen den 3. november 1854 anvist 350 Rdb som godtgørelse for disse militære kørsler. Der var tale

om i alt 81 kørsler, og man kan se, at det gav Sognerådet lidt hovedbrud at få fordelt pengene retfærdigt.

Sognerådsmødet 6. april 1859

Ved et sognerådsmøde 17. februar forelå der en indbydelse til at samle bidrag til et monument for de faldne på Flensborg kirkegård. Fra Mårslet sogn blev der indtil april indsamlet 15 Rdb. 4 Mk. 2 Sk.

Monumentet, der blev samlet ind til, er H. W. Bissens ”Istedløve”, der blev opstillet på Flensborg kirkegård i 1862. Til stede ved monumentets afsløring var den unge københavnske teologistuderende *Christoffer Bågø*, der fire år senere var med ved oprettelsen af Testrup Højskole.

Sognerådet

Sognerådet havde fra dets start i 1842 bestået af 3 selvskrevne medlemmer og 9 valgte. Dertil kom politimesteren og birkedommeren, der havde ret til at deltage i sognerådets møder. Men i 1855 var der kommet en lovændring, så Sognerådet fremover skulle bestå af valgte medlemmer. Antallet vedblev at være 9, og heraf blev de 4 valgt ved almindelig valgret, og de 5 blev valgt af den femtedel af beboerne, som i det foregående år havde betalt størst kommuneskat.

Ved valget 12. december 1855 opnåede to af de selvskrevne medlemmer, baron *Ove Gyldenkrone* og godsejer *Torkild Dahl*, ikke genvalg. Men sognepræsten *Jacob Budtz*, der havde siddet i sognerådet som selvskreven medlem siden dens oprettelse i 1842, blev valgt ind i det nye Sogneråd, hvor han også straks valgtes til sognerådsformand. I de tidligere Sogneråd havde alle valgte medlemmer været gårdmænd, men i det nyvalgte Sogneråd i 1855 var der foruden præsten også 2 husmænd.

Birkedommerens dage i Sognerådet var ved at være talte, Ved grundloven af 1849 var det bestemt, at alle landets birketing skulle nedlægges. Vilhelmsborg birk, der var oprettet i 1661, blev nedlagt 9. maj 1856. Birkedommer *Christen Rasmussen* fik sin afsked, og birket blev indlemmet i Ning Herred, der som retskreds eksisterede indtil 1919.

Optakt til 1864

Der var ved fredsslutningen i Berlin 2. juli 1850 ikke blevet fundet en løsning på forholdet mellem kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og det havde siden i Danmark været en kilde til irritation.

Fra danske side ønskede man fortsat, at Slesvig skulle være forenet med Danmark i en fælles forfatning, og i september 1863 blev der i København fremlagt et færdigt grundlovsforslag gældende for både Danmark og Slesvig.

Dette skridt var i klar modstrid med stormagtsaftalerne i 1850, og da forfatningsforslaget blev vedtaget i Rigsrådet 13. november 1863, måtte stormagterne reagere. Rusland havde i den første Slesvig – Holstenske krig været vor garant i helstatspolitikken mod Preussen, men efter at Rusland i 1856 havde tabt Krim-krigen, havde Danmark ikke mere nogen stærk beskytter i Europa.

To dage efter novemberforfatningens vedtagelse døde Fr. VII den 15. november 1863, og den nye danske konge Chr. IX tøvede med at ville underskrive forfatningen. Han gjorde det først under pres 18. november 1863. Kongen vidste, at hans underskrift uundgåeligt ville føre Danmark ind i en krig.

Den tyske Forbundsrag reagerede da også straks og besluttede at besætte Holsten fra 1. januar 1864.

Krigen og Sognerådet

Sognerådsmødet 28. december 1863

I Danmark var krigsforberedelserne i gang. Mobiliseringen var begyndt. Til sognerådsmødet forelå en skrivelse fra herredsfogeden om, at Mårslet sogn skulle levere 4 heste til arméens brug. Forpagter Walther på Vilhelmsborg og Thomas Andersen, Højballe, påtog sig at købe og holde hestene parate, så de kunne stilles som påbudt 9. januar.

Et ultimatum

I midten af januar modtog Danmark fra Preussen-Østrig et ultimatum om inden 48 timer at ophæve vedtagelsen af novemberforfatningen. Den preussiske regeringschef Otto von Bismarck vidste godt, at dette krav ikke forventes opfyldt, men derved havde han en begrundelse mere for at starte krigen.

Sognerådsmødet 28. januar 1864

De 4 heste var blevet købt og leveret. De havde kostet 712 Rdb. Sognerådet havde opkrævet 175 Rdb. Hos sognets beboere og optaget et lån i Sparekassen på 550 Rdb.

Det blev besluttet at forsøge en frivillig indsamling i sognet til understøttelse for de udkommanderede soldaters familier. Inden dette var sat i gang, bemyndigede præsten til foreløbig at understøtte de trængende.

Resultatet af den iværksatte indsamling blev, at der ved frivillige bidrag indkom 125 Rdb. 1 Mk. 6 Sk., som sognerådet lod uddele efter bedste skøn.

Krigen er i gang

Preussen-Østrig besatte 1. februar Slesvig helt op til Dannevirke. Mens der var diplomatiske bestræbelser i Europa i gang for at undgå krigen, rømmede danskerne 4. februar 1864 Dannevirke og trak sig tilbage til Dybbøl.

Den engelske regering foreslog 8. februar en våbenhvile. Østrig var indstillet herpå, men forslaget blev afslået af den danske regering. Den 17. februar overskred preussiske tropper den danske grænse og indtog Kolding.

15. marts satte tyskerne angrebet på Dybbøl ind, samtidig med at stormagterne forgæves pressede danskerne for at indgå en våbenhvile. 2. april havde tyskerne planlagt et stormangreb på de danske stillinger ved Dybbøl, men det dårlige vejr med sne og storm reddede danskerne denne dag. 18. april 1864 stormede tyskerne Dybbøl og indtog de sønderskudte danske stillinger.

Straks derefter bredte de tyske tropper sig op i Nørrejylland og besatte Jylland op til Limfjorden.

Besættelsen af Mårslet

Man leder forgæves i sognerådsprotokollen for at finde noget om besættelsen af Mårslet. Det er slet ikke nævnt. Men præstesønnen *Thorvald Emil Budtz*, kaldet *Mille*, har i sine erindringer mange år senere fortalt om, hvad han kunne huske fra 1864, da han som knap 8-årig oplevede besættelsen.

Mille havde hørt, at der i Præstegården skulle være indkvartering af ca 70 tyske soldater, og at der i forvejen ville ankomme en lille deling på 6 soldater under kommando af en løjtnant. For at vise sit nationale danske sindelag, stillede Mille sig op ved ”Vedkassen” – en firkantet plads i gården indhegnet med fletværk af grene. Han havde en kasket med en stor kokarde på hovedet og bælte om livet, sabel i hånden, og flaget havde han anbragt i fletværket. Han var parat til at forsvare stedet til sidste blodstråbe, da han så tyskerne komme. Men der skete det mærkelige, at den tyske løjtnant gjorde stramt honnør for det danske flag og dets vogter, og han beordrede sine folk til at gøre det samme – og uvilkårligt gengældte den lille soldat deres hilsen.

Officererne blandt de indkvarterede var alle kultiverede og høflige. ”For at komme til mit soveværelse”, fortæller Mille, ”skulle jeg passere igennem deres dagligstue, og jeg bukkede efter ordre for dem hver især til ”god nat” og tog den hånd, som de, der alle var barnekære, rakte ud imod mig. Jeg vidste jo, at det var landets fjender og ville derfor ikke række dem hånden selv.

Vor indkvartering bestod væsentlig af godmodige bondesønner fra Pommern og Brandenburg – af lignende typer som vore egne jyder, og de opførte sig upåklageligt. De fik lov at hjælpe beboerne med landarbejdet, hvad de var meget glade ved, og de ville særdeles gerne indlade sig med børn. Vi fik således mange venner blandt dem, og mit officielle fjendskab kunne ikke stå for deres venlighed. En invitation fra ”den lange løjtnant” til at sidde foran på hans hest under en øvelse kunne jeg trods min patriotisme ikke modstå med mine knap 8 år.”

Mille fortæller også, at hans far som sognerådsformand var det officielle mellemed mellem beboerne og okkupationen, og at det for en væsentlig del skyldtes ham, at alt forløb så glat.

Det må formodes, at besættelsen af Mårslet fandt sted fra midt i april 1864, og at den har varet til ind i august

Sognerådsmødet 11. april 1864

Der var mange punkter på dette mødes dagsorden. Punkt nr. 18 drejede sig om loven om krigsskat. Ifølge en skrivelse fra indenrigsministeriet skulle Sognerådet udarbejde en mandatliste med angivelse af den enkeltes indkomstskat. Da det var blevet for sent på dagen, enedes man om at mødes igen en uge senere.

Sognerådsmøde 19. april 1864

Der har sikkert været en nedtrykt stemning blandt sognerådsmedlemmerne. Efterretningen om tabet af Dybbøl dagen forinden må være nået til Mårslet. Og hvis tyskerne ikke allerede havde besat Mårslet, så var det klart for enhver, at en besættelse af sognet var nært forestående

Sognerådet mødtes for at udarbejde den krævede mandtalsliste, der skulle bruges ved udskrivning af krigsskatten.

Sognerådets månedlige udgift til underhold af de udkommanderede soldaters familier beløb sig til 47 Rdb – penge, som sognerådet ikke selv rådede over. Derfor blev sognerådsformanden bemyndiget til at søge om Stiftamtets tilladelse til udskrivning af en ekstraskat i sognet. Ved sognerådsmødet i juli meddeltes, at tilladelsen til denne skatteudskrivning var givet.

Konferencen i London

Siden februar havde englænderne forsøgt at få de stridende parter til at forhandle i stedet for at krige. Det lykkedes først at få Danmark og Preussen – Østrig til forhandlingsbordet ved en fredskonference, der startede i London 25 april 1864.

12. maj kunne man enes om en våbenhvile i en måned, og senere, da forhandlingerne trak ud, blev våbenhvilen under dansk protest forlænget med 14 dage. 26. juli udløb fristen, uden at der var opnået nogen form for enighed. Våbenhvilen blev ikke forlænget – krigen var i gang igen.

Als bliver erobret

Bare 3 dage efter Londonkonferencens sammenbrud gik tusindvis af tyske tropper med landgangsbåde 29. juli 1864 over Alssund og erobrede efter en kort kamp hele Als.

Danskerne gav op

Overmagten var for stor. Danmark var knækket. Regeringen gik af, og en ny regerings opgave var at skabe fred. Det blev til en våbenstilstand og en foreløbig fred 1. august 1864.

Sognerådsmødet 23. september 1864

Der var sluttet en foreløbig fred, og den tyske besættelse af Mårslet var ophørt. Nu kunne man snart se en ende på alle besværlighederne.

Det var meddelt, at krigsskatten for Mårslet sogn androg 1888 Rdb., og da indtægten, hvoraf Sognerådet beregnede skat, var på 47075 Rdb., besluttede sognerådet at påligne hver af sognets skatteydere en ekstra krigsskat på 4½ %.

Sognerådsmødet 3. oktober 1864

Selv om der var sluttet foreløbig fred, arbejdede militæret videre med planlægning i tilfælde af krigens genoptagelse. Til militær-gouvernementet skulle Sognerådet oplyse, hvad man i sognet råde over af forskellige fødevarer. Sognerådet svarede, at af slagtekvæg havde man så godt som intet, af rug 4000 tdr., af rugmel intet, af byg 7000 tdr. og af havre 7000 tdr.

På et andet skema skulle det oplyses, hvad sognet i påkommende tilfælde kunne levere af stude. Sognerådet svarede, at da der ingen stude var i sognet, ville man foreslå, at amtet liciterede kødleverancen bort og pålignede sognet udgiften.

Og så var der forlangt, at sognet til militær brug skulle levere 110 sengedyner, 110 hovedpuder og 110 lagener. Sognerådet bestemte, at udgiften til dette sengetøj skulle pålignes hartkornet og lavede en udregning af, hvad hver del af sognet skulle bidrage med.

Vilhemsborg .....67½ td. Hartk. lagner	18 dyner	18 puder	18
Moesgård, Skovmøllen ..... 45½ td. Hartk. lagner	12 dyner	12 puder	12
Mårlet Bye ..... 115 td. Hartk. lagner	31 dyner	31 puder	31
Thestrup og Obstrup ..... 66 td. Hartk. lagner	18 dyner	18 puder	18
Hørret og Højballe ..... 77 td. Hartk. lagner	20 dyner	20 puder	20

Langballe	43 td. Hartk.	11		
dyner	11puder	11lagner		
I alt	414 td. Hartk.	110 dyner	110 puder	110
lagner				

En endelig fredsslutning

Den endelige fred blev sluttet i Wien 30. oktober 1864. Betingelserne blev smertelige for Danmark, der blev tvunget til fuldstændig at afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg. Kongeriget Danmarks sydgrænse gik indtil 1920 ved Kongeåen.

Sognerådsmødet 11. november 1864

Nu var der fred – sengetøjet ville der altså ikke blive brug for. Sognerådsformanden havde allerede forlangt at få det tilbageleveret, og fra formanden for ”sengekomitéen i Århus” forelå et brev om, at man ville forsøge at udlevere sengetøjet.

Sognerådet havde pådraget sig en gæld for levering af kreaturer og kød til de preussiske tropper. Der var allerede pålagt en ligning af to Rdb. Pr td. Hartkorn for at få noget af gælden betalt. Der var indkommet 769 Rdb. af denne ligning, og endnu var der restancer på 59 Rdb.

Efter at disse penge var blevet betalt af på gælden, skyldte sognet stadig 654 Rdb. til adskillige i sognet for kreaturer og kød. Dertil kom gæld på 100 Rdb. til baron Carl Gyldenkrone, Mariendal, og mellem 800-1000 Rdb. til slagter Th. Jørgensen i Århus. For at kunne betale af på denne gæld bemyndigede Sognerådet formanden til endnu engang at udskrive en ligning på 2 Rdb pr td. Hartkorn hos bønderne. Det bestemtes samtidig, at gælden til de her i sognet boende skulle betales først, og at gælden til slagter Jørgensen skulle forsøges afdraget.

Mariendal

Vilhelmsborgs ejer siden 1863, lensbaron *Carl Gyldenkrone* boede på ”Mariendal”, der i 1863 var blevet oprettet som hovedgård ved sammenlægning af 4 mindre gårde.

Baronens ophold på Mariendal strakte sig over flere år – imens blev der bygget om på Vilhelmsborg med blandt andet den tredje etage over hovedbygningens midterparti.

Sognerådsmødet 8. december 1864

Sognerådsformanden bemyndiges til endnu en gang at rykke for at få sengetøjet leveret tilbage, og, hvis det ikke fandtes mere, da i stedet at få en vurderingsværdi udbetalt.

Det blev meddelt, at sognets gæld for levering af kreaturer og kød til tyskerne nu var betalt på nær 100 Rdb., som skyldtes til baron Carl Gyldenkrone, Mariendal.

Sognerådsmødet 29. december 1864

Sognerådet havde modtaget forskud på krigsgodtgørelsen og bestemte, at pengene i første omgang skulle bruges til betaling af de 4 heste, der var leveret fra sognet til hæren 9. januar 1864. Sognets bønder fik tilbagebetalt 179 Rdb., og lånet i Sparekassen på 550 Rdb. blev med tilskrevne renter indfriet med 574 Rdb. Det tiloversblevne af det modtagne forskud blev indsat til forrentning i Landbosparekassen.

Sognerådsmødet 15. februar 1865

Sognerådet havde opgjort, hvad Mårslet sogn havde præsteret af kørsler for den danske armé i marts og april 1864. Det drejede sig om 98 vogne i 110½ døgn og dertil 2 ridende stafetter – i alt til en værdi af 223 Rdb.

Sognerådsmødet 19. marts 1866

Der var kommet skrivelse fra ”Erstatningskommissionen for Krigsskade” i Århus. Det meddeltes heri, at den Mårslet sogn tilkommende krigsskadeserstatning efter fradrag af udbetalt forskud androg 6002 Rdb. 2Mk. 14 Sk., hvilket beløb den følgende dag 20. marts 1866 ville være til udbetaling på Århus Rådstue.

Sognerådsformanden og Anders Nielsen, Hørret og sognefoged Niels Mikkelsen, Langballe, befuldmægtigedes til i Århus at modtage pengene, som sognefogeden påtog sig at opbevare, indtil uddelingen kunne ske.

Sognerådsmødet 4. april 1866

Krigsskadeserstatningen var afhentet. 1302 Rdb. 46. Sk var udbetalt i rede penge, mens 4700 Rdb. var i statsobligationer. Da der var adskillige større obligationer imellem, ville det blive nødvendigt, at flere mænd blev interessenter i én større obligation.

Til de modtagne 6002 Rdb. 46 Sk blev der lagt nogle småbeløb, så den endelige sum til fordeling i sognet blev 6008 Rdb. 56 Sk. Sognerådsformanden havde lavet en fordeling, der godkendtes af de øvrige sognerådsmedlemmer.

Til beboerne for leverancer	3608 Rdb. 20 Sk
For kørsler og stafetter	1733 Rdb. 81 Sk.
For indkvartering	302 Rdb 73 Sk.
Moesgård for 4 stude	280 Rdb. 00 Sk
Moesgård for 2 tdr. havre	6 Rdb 00 Sk
Forpagter Walther, Vilhelmsborg	40 Rdb 00 Sk.
Fiskemanden af Moesgård for både	35 Rdb.00 Sk
I alt	6006 Rdb. 78 Sk.

De overskydende 1 Rdb. 4 Mk. 10 Sk skulle anvendes til betaling af 5 skp. Havre, som der er givet godtgørelse for, hvis man kan finde ud af, hvem der har leveret denne havre – ellers indbetales pengene i de fattiges kasse.

Krigsskadeserstatningen skulle udbetales til beboerne den følgende dag 5. april og uddeles således, at Testrup, Obstrup og Højballe mødte kl 9, beboerne fra Hørret kl. 11, fra Langballe kl. 14 og beboerne i Mårslet mellem kl. 15 og 16. Krigsskadeserstatningen til de 2 herregårde lovede sognefogeden at ville bringe.

I protokollen findes indført, hvorledes den endelige fordeling blev:

Moesgård	946 Rdb. 4 Mk. 14 Sk.
Vilhelmsborg	984 Rdb. 5 Mk. 00 Sk.
Mårslet Bye	1550 Rdb. 4 Mk. 01 Sk.
Testrup og Obstrup	945 Rdb. 5 Mk. 10 Sk.
Højballe og Hørret	1008 Rdb. 1 Mk. 12 Sk.
Langballe	570 Rdb. 0 Mk. 15 Sk.
I alt	6006 Rdb 4 Mk. 04 Sk.

Og derpå følger i protokollen en opstilling over, hvem der som en del af erstatningen har modtaget statsobligationer, og hvem der er gået sammen om at dele en større obligation.

Sognerådsmødet 17. maj 1866

Formanden befuldmægtiges til at anbefale et andragende fra Niels Rasmussen, Rasmus Jensen og Jens Thomassen om godtgørelse af 53 Rdb. 5 Mk. Og 14 Sk. for krigsskade. Fordringen fandt Sognerådet i orden, da det præsterede var leveret. – Det vides ikke, om de 3 fik nogen erstatning.

Sognerådsmødet 3. juli 1866

Dette er det sidste sognerådsmøde, hvor der er et punkt med på mødets dagsorden vedrørende krigen 1864. Fra finansministeriet meddeltes det, ”at ingen yderligere begæring om krigsskadeserstatning kan komme i betragtning”.

Istedløven

Det danske sejrsmonument fra 1862 på Sankt Marie Kirkegård i Flensborg til minde om slaget ved Isted 25. juli 1850 fik kun lov at blive stående på kirkegården i 2 år. Efter nederlagt i 1864 blev Istedløven flyttet til Berlin, hvor den blev fundet efter anden verdenskrig og i 1945 bragt til København som en gave til kong Chr. X. Monumentet har i dag sin placering på Søren Kierkegaards Plads foran Tøjhusmuseet – hvor bronzeløven nu står, efter at der flere gange er gjort forsøg på at få den smukke løve tilbage til Flensborg, hvor den rettelig hører hjemme.

Sognerådet

Ved Sognerådets oprettelse i 1842 var det som tidligere nævnt meningen, at dets beføjelser og arbejdsopgaver skulle være begrænset til Fattigvæsen, Vejevæsen og Skolevæsen. Men som det også fremgår af det forrige, var det unægtelig helt andre problemer og opgaver, der kom til at præge Sognerådets arbejde bare 6 år efter dets start.

Med krigene og hvad de medførte for sognet, blev Sognerådet tvunget ud i praktisk politik – og Sognerådet klarede det flot. En af grundene til, at det gik så godt, har nok været, at sognets beboere i stor udstrækning blev orienteret, taget med på råd og draget ind i beslutningerne ved de ofte afholdte kirkestævner. På den måde var alle klare over, hvorfor mange af de svære beslutninger i Sognerådet måtte træffes.

Efter krigen, da Sognerådet havde bevist, hvad det kunne, blev der i 1867 ændret i kommunallovgivningen, og Sognerådet fik tildelt større beføjelser. Samtidigt skiftede det for øvrigt navn fra ”Sogneforstanderskab” til ”Sogneråd”, som man sikkert hele tiden har kaldt det, men som det faktisk først kom til at hedde fra 1867.

I 1867 havde sognepræst Jacob Budtz været medlem af sognerådet i 25 år. Han var da 62 år. De første år var han selvskreven medlem af Sognerådet, men siden valget i 1855 var han valgt af sognets beboere. I 23 år havde Budtz været sognerådsformand, en opgave, der ikke mindst under krigene havde kostet ham megen tid og mange kræfter. Ud over sognerådsarbejdet havde han jo også en stor landbrugsbedrift at passe, og lidt tid skulle der også være til præstegerningen.

I 1867 søgte Jacob Budtz amtsrådet om tilladelse til at træde ud af Sognerådet et par år før hans valgperiode udløb. Da tilladelsen blev givet, skulle der afholdes et ekstraordinært valg, men på samtlige stemmesedler fra dette valg stod der kun et og samme navn. Pastor Budtz. Ja, så var den gamle præst næsten nødt til at tage resten af perioden med. Selvfølgelig valgtes han igen til sognerådsformand – han var sognekongen.

Jacob Budtz` afløser og efterfølger som medlem af Sognerådet og også som sognerådsformand blev fra 1870 baron Carl Gyldenkrone – ikke mere som selvskreven medlem, men som valgt af sognets beboere.

Sognerådet eksisterede frem til 1970, hvor det ved kommunalreformen blev nedlagt, da Mårslet sogn blev indlemmet i Århus kommune.

Hvad udad tabes

Tiden efter 1864 viste snart, at et nederlag ikke kun er noget negativt, men at det også kan rumme positive sider. Det var tydeligt at se, at krigen havde vækket nogle slumrende kræfter og givet sognets beboere en fælles stærk vilje til hurtigt at rejse sig. Hvad udad tabes, må indad vindes.

Testrup Højskole

I 186 oprettede Testrup Højskole, og netop folkehøjskolen var et af udtrykkene for en folkelig rejsning og et middel til dens vækst og bevarelse. Højskolens stiftelse var den 28-årige *Jens Nørregaard*, der havde meldt sig som frivillig i 1864 og som officer en tid havde været med i kampene på Dybbøl. Kort før det afgørende slag 18. april 1864 var han og hans folk blevet trukket tilbage til Als. Det var tanker om landets oplevelser i 1864 med rømningen af Dannevirke, Dybbøls fald og tabet af Sønderjylland, der fik Jens Nørregaard til sammen med venen *Christoffer Bågø* at starte Testrup Højskole, hvor tusinder af unge i årene efter søgte og modtog folkeoplysning.

Sognets unge

Fra Mårslet sogn deltog mange unge mænd i de to slesvigske krige. Nogle kom i kamp, andre nåede det ikke, og nogle af de udkommanderede soldater kom desværre aldrig hjem igen.

Fra de udkommanderede fra sognet blev der sendt breve hjem til familien. På "Obstrupgård", hvorfra 4 brødre var med i krigen, opbevares endnu nogle af disse soldaterbreve. Af brevenes indhold kan man se, at krigstjenesten havde modnet sognets unge, der som soldater mødte helt andre forhold, end de var vant til derhjemme. Et af brevene indeholder i begejstrede vendinger beskrivelse af en demonstration af en mejetærsker "af en nyopfundne konstruktion" og en meget udførlig forklaring med tegning af dræning af landbrugsjord. Disse unge tilførte ved deres hjemkomst sognets landbrugsbedrifter mange af de forbedringer, de under krigen havde set og oplevet.

Bondesamfundets opblomstring

Efter midten af 1800-tallet var sognets bønder begyndt at frikøbe deres fæstegårde fra baroniet Vilhelmsborg. Frihedstrangen medførte en generel opblomstring i bondesamfundet, og de frie selvejerbønder, modnet ved sognebeboernes samarbejde og sammenhold under de to krige, omdannede med eksplosionsagtig fart det stillestående samfund, som Mårslet havde været før krigene, til et rigt, leve- og bæredygtigt og samarbejdende bondesamfund. I fællesskab skabte bønderne mulighed for oprettelse af Mårslet Sogns Spare- og Lånekasse i 1871, Andelsmejeriet ”Kildevang” i 1885, Mårslet og Omegns Forbrugsforening i 1886, Mårslet Børnehjem i 1888 og samme år Mårslet Sogns Sygekasse. I 1884 var Odderbanen blevet oprettet, og i 1885 havde Sognerådet ladet to nye skoler opføre – den ene i Langballe og den anden i Mårslet.

Jo, der kom til at ske noget i Mårslet sogn som følge af nederlaget i 1864. Sognets udvikling ville ikke være sket i det tempo, hvis bønderne ikke var blevet modnet af de to krige. Man kan med rette sige, at ikke noget er dårligt, uden at det også er godt for noget andet.

Som kilde til omtalen af sognerådsmøderne er der i heftet brugt ”Thøger Rugholm: Kommunalbestyrelsen i Mårslet Sogn 1842 – 1942 – Uddrag af forhandlingsprotokollerne.”